

vojaki, poizvedovanje po ujetih in pogrešanih vojaki, razpošiljanje darov na bojišče itd. Promet, ki sta ga opravljali samo dve osebi, je bil ogromen. Društvo je imelo v letu 1914 do mobilizacije 28. junija le 190 opravičnih tekočih števil, po njej do konca tega leta že 2124 in prva dva meseca 1915 več kot 1000. Tu pa niso zajeta poročila o ranjenih in ujetnikih, prevozi, korespondenca in pošiljke vojakom in ranjencem. Društvena pisarna je bila v tem času v poslopju II. državne gimnazije v Ljubljani (Strossmayerjeva ul. št. 1) v prvem nadstropju v sobah obeh dijaških knjižnic, ki jih je društvu prepustilo gimnazijsko ravnateljstvo.

Približno sliko o nadaljnjem delu Deželnega in ženskega pomočnega društva RK za Kranjsko dobimo v posebnem poročilu, ki ga je izdalo Avstrijsko društvo RK skupno za vsa društva Rdečega križa v cesarstvu z naslovom »Sonderbericht...«. Leta 1916 je naše društvo imelo 1806 članov in 497.133 K prejemkov in 315.482 K izdatkov. Vrednost premoženja je znašala 369.478 K. Število podružnic se je v vojnem času povečalo; leta 1916 je bilo 24 podružnic s 7048 člani. Njihovo premoženje v gotovini in vrednostnih papirjih je konec 1915 znašalo 64.249 K, naslednje leto samo 35.941 K. Izdatki so se povzpeli na prek 108.000 K, dohodki pa na več kot 80.000 K. — Takrat je društvo imelo 1093 postelj za bolne in ranjene.

OPOMBE

Za Žensko pomočno društvo za Kranjsko od njegove ustanovitve 1866 do združitve z Deželnim pomočnim društvom za Kranjsko 1902 sem uporabljala gradivo v fasciklih 859 in 961 iz Reg I ter v fasciklih 1078 in 1386 iz Reg II Mestnega arhiva v Ljubljani.

Za Deželno pomočno društvo za Kranjsko od njegove ustanovitve 1879 do združitve z Ženskim pomočnim društvom za Kranjsko 1902 sem črpala gradivo v fasciklih 859, 961, 1077 in 1387 iz Reg I ter v fasciklih 1078 in 1386 iz Reg II Mestnega arhiva v Ljubljani.

Poleg tega sem uporabljala še Rechenschafts-Bericht über die Thätigkeit des patriotischen Landes-Hilfsvereines für Krain za leta 1890, 1891 in 1892.

Za Deželno in žensko pomočno društvo Rdečega križa za Kranjsko od združitve 1902 do konca prve svetovne vojne 1918 sem uporabljala gradivo v fasciklih 1391, 1685 in 1688 iz Reg I istega arhiva.

Dobre podatke ima še Poročilo pod pokroviteljstvom njene cesarske in kraljeve visokosti presvetle gospe nadvojvodinje Marije Kristine stoječega Deželnega in gospejnega društva Rdečega križa za Kranjsko v letih 1909 do 1913 — in brošurica Kranjski Rdeči križ v vojnem letu 1914 (Od predsednika Deželnega pomočnega in gospejnega društva Gustava del Cotta); navesti moram še Sonderbericht der unter dem Allerhöchsten Protektorate seiner Majestät des Kaisers und Ihrer Majestät der Kaiserin stehenden österreichischen Gesellschaft vom Rotem Kreuze für die Zeit vom 1. März 1916 bis 28. Februar 1917 (to posebno poročilo je izšlo na Dunaju 1917).

NICOLAUS PEROTTUS: RUDIMENTA GRAMMATICES

(Opis inkunabule, ki jo hrani Slovenski šolski muzej)

NATAŠA STANIČ

Več kot dva tisoč let je že, odkar so ustvarjali velikani helenskega umskega sveta, odkar je blestela virtus rimskega imperija. In vendar si moramo odkrito priznati, da smo si v precejšnji meri kulturo ustvarili in si jo še dandanes ustvarjamo le s kapitalom antične dediščine. Kajti ni je poštene filozofske ideje in ne pravične moralne norme, ki je ne bi, čeprav morda v rahli modifikaciji, priznavali že stari. To, kar je lepo in to, kar je dobro, jim je bil smoter dejavnosti. Pa ne samo vsebino njihovega mentalnega snovanja, celo obliko smo varno posneli in le z nujnimi spremembami ohranili skozi srednji vek vse do današnjih dni. Če smo še mi tako

tesno navezani na zapuščino antičnega sveta, kako ne bi razumeli srednjeveških avtorjev pri njih vestnem imitiranju starih piscev. Zato bomo Perottovo delo Rudimenta grammatices (Osnove gramatike) pravilno dojeli in ocenili le, če poznamo razvoj gramatikalnega pouka vse od Grkov in Rimljanov dalje ter pomembne izdaje slovničnih učbenikov.

Predvsem moramo vedeti, da snov, ki jo danes označujemo z besedo gramatika, ni povsem identična pomenu, ki ga je imel ta termin pri starih Grkih. Res da so učitelje elementarnih nauk imenovali grammatistai, toda pri njih niso študirali slovničnih pravil grščine, saj to je bil njihov materin je-

zik in so jih zato vsaj praktično že obvladali, pač pa so se učili branja in pisanja. Če se je mladenič odločil za nadaljnji študij in se je zanimal za jezikovne ter stilistične finese jezika, so ga o tem poučili vsestransko razgledani sofisti. Temu pouku se je običajno pridružil še pouk retorike in dialektike. Torej ni bil grammatistés tisti, ki je učil zakone jezika, ampak se šele gramatika trivija približa današnjemu razumevanju tega termina.

Klasični dobi grške kulture je sledil helenizem. Obdobji si nista različni samo v političnih, gospodarskih in socialnih prilikah, tudi duhovno življenje je povsem drugačno. Poprečen mladenič v starih Atenah (če ni bil izrazito filozofsko usmerjen) je iskal v vzgoji in pouku čim več praktičnih nauk in napotkov, kako bo uspeval v življenju. Discipline trivija so ga naučile vsega, s čimer je lahko uspešno nastopal kot govornik oziroma svetovalec in tako aktivno posegal v politiko nadvse demokratičnega polisa. V helenizmu pa staro občestvo izgine, nastopa doba skrajnega individualizma. Od političnega življenja odmaknjeni intelektualci imajo dovolj časa, da v miru uživajo in komentirajo duhovne sadove prejšnjih stoletij. Zato je bilo res obsežno področje znanstvenega raziskovanja, kjer je ustvarjal helenistični grammatikós. To ime si je v stoletjih po Aleksandru Velikem smel lastiti samo filolog, ki ni obvladal le jezika z vsemi odtenki njegovih grammatikalnih zakonitosti, ampak je znal literarne elaborate tudi vsebinsko interpretirati ter jih etično in estetsko oceniti.

Kakor je bilo neizogibno, da je grška literatura pretrgala naravno razvojno pot rimskemu slovstvu, tako je razumljivo, da je rimska vzgoja ubrala preizkušeno in učinkovito pot grških pedagogov. Rimljanu sta bili na voljo ne samo oblika in vsebina po-

uka v klasični dobi grštva, ampak tudi njega modifikacija v helenizmu, zato si je lahko ustvaril kombinacijo, ki mu je najbolj ustrezala. Domači paidagogos ga je naučil grščine, grammatista branja in pisanja, potem se je šele lotil študija grammatike, retorike in filozofije. Medtem ko so učitelji zadnjih dveh panog urili učence za uspešen nastop v javnosti oziroma jim posredovali izčrpno filozofsko znanje, pa je grammatikós poučeval vse tisto, s čimer se je ukvarjal helenistični filolog. Prva stopnja pouka je bilo pravilno izražanje (reste loquendi scientia), sledila je interpretacija pesnikov ter prozaistov, in sicer oblikovna, metrična, zgodovinska in filozofska (enarratio poetarum), najzahtevnejše poglavje v tem širokem področju študija »grammatike« pa je bila estetska kritika (iudicium).

Po razpadu rimskega imperija so nekultivirana evropska plemena prav neobgljeno sprejemala oblike kulturno-prosvetnega življenja Rimljanov. Pa ne samo te; celo učbeniki in teoretična pedagoška literatura so skozi stoletja služili vsem vrstam srednjeveških šol bodisi neposredno ali pa so jih vestno imitirali. Jezik ni postavljал nobenih zaprek, saj sta latinščino uradno uporabljala laični svet in cerkev. Šele kasneje so se vzopredno s socialnimi spremembami izoblikovale ustrezne prosvetne prilagoditve.

V prvih stoletjih srednjega veka so bila žarišča pedagoškega dela v samostanih. Artes liberales so vsebovale vso nižjo in višjo izobrazbo. Njihov obseg in vsebina sta bila teoretično ista kot v starem veku, dejansko pa so elemente posameznih močno reducirali. Tako so tudi v grammatiki kot komponenti trivija nastopile občutne spremembe. V začetku je še vedno vključevala iste stopnje pouka kot v helenizmu, čeprav še zdaleč ne v tako popolni obliki, ko pa se je bližala doba sholastike, je izginjalo zanimanje za poganške avtorje antike, sveto pismo je bilo poglavito čtivo. Zato je vsestranska interpretacija in estetska kritika več ali manj odpadla. Grammatika postaja zgolj sredstvo za učenje latinškega jezika. Ker so morali izobraženci te dobe obvladati latinščino tako dobro kot materin jezik, so v šolah izrazito poudarjali važnost grammatikalnega pouka. Pri tem pa si učenec ni pridobil le temeljitega znanja morfologije in sintakse, seznanil se je še z govorniškimi figurami in metriko, kajti zadnje dvoje mu je služilo pri branju svetega pisma. Intelektualci so torej govorili latinščino tekoče, vendar ni bil to jezik antičnega sveta, ampak produkt sholastike. Ker niso več prebirali klasičnih avtorjev, so izgubili po-

Grb Nikolaja Perotta

sluh za brežhibno ciceronsko latinščino, besede in stavke so prevajali analogno materinščini ali pa jih kar samovoljno konstituirali. Po vsem tem je razumljivo, da je bila reakcija humanistov tako močna in njih kritika okorne latinščine srednjega veka tako ostra. Učbeniki jim niso nič več bile sloveče gramatike zadnjih stoletij, ampak bogata literarna zapuščina starih Grkov in Rimljanov. Ne smemo pa misliti, da so zanikali koristnost sistematičnega učenja slovnice in propagirali nekakšno direktno metodo, češ da si človek samo z branjem tekstov že lahko osvoji znanje latinščine oziroma grščine. Obratno, poudarjali so važnost gramatikalnega znanja, toda prekinili so sholastično tradicijo in sestavljali rudimenta grammatices, v katerih so tolmačili jezikovne zakonitosti ob citatih klasičnih piscev.

Medtem ko so se prva stol. srednjega veka pri študiju latinske gramatike še močno opirala na *Ars grammatica* Aelija Donata, rektorja iz IV. stoletja ter na Priscianovo¹ delo, pa je doba sholastike uporabljala izključno *Doctrinale Alexandra de Villa Dei*. Delo je bilo dolgo (2645 verzov), razvlečeno, dolgočasno, težko razumljivo, neenotno. Humanisti so to avtoriteto brezkompromisno zavrgli ter postavili na njeno mesto najprej učbenik Guarina, nato *Rudimenta grammatices* Nikolaja Perotta.

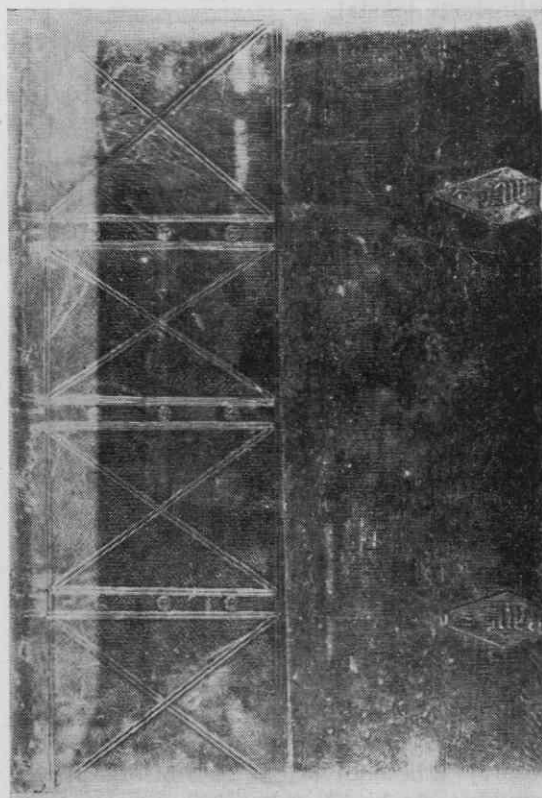
Če sodimo po mnogostranski dejavnosti, ki je izpolnjevala razmeroma kratko življenje Nikolaja Perotta, lahko rečemo, da je bil mož pomemben humanist svojega časa. Rodil se je v umbrijskem mestu Fano leta 1429, umrl pa v Sassoferratu 14. decembra 1480. V letih 1443 do 1445 je študiral pri Vittorinu² v Mantovi, naslednje leto pa z Guarinom v Ferrari. Tu mu je bil zaščitnik W. Grey, kasnejši poslanik Henrika VI. pri ruski kuriji ter leta 1454 škof v Elyju, navdušen zbiralec rokopisov in pospeševalec humanizma. Ko se je po končanih študijih preselil v Rim (leta 1447), je stopil v službo k Bessarionu³ (od 1450. do 1455. leta), kmalu potem je postal apostolski sekretar, leta 1458 (17. oktobra) pa že nadškof v Sipontu. Nato je vse do svoje smrti opravljal visoke cerkvenoupravne službe v Viterbu, Spoletu in Peruggi.

Kljub številnim službenim dolžnostim je Perottus živahno posegal v literarno življenje svoje dobe. Ostro je polemiziral s Poggiom Bracciolinijem,⁴ ki je napadal *Elegantiarum sermonis latini libri sex* — delo znanega humanističnega filozofa Laurentia Valla. Vodial je polemike z D. Calderinijem⁵ zavoljo Martialovega teksta ter s Trapezunzijem v obrambo Platona. Iz grščine je prevedel eno

Bazilijevo homilijo, Hipokratovo zaprisego, tri manjša dela Plutarha, Epikteta in Simplicija ter delo večjega pomena — Polibija. Napisal je dve manjši razpravi o metriki in eno *De componendis epistolis*. Mojstrsko delo so njegove *Cornucopiae sive commentaria linguae latinae* — obsežen komentar k Martialu, v katerem še dandanes vsakogar preseaneča avtorjeva znanstvena globina. Za klasično filologijo je predvsem pomembna *Epitome*, v katero je Perottus med svoje mladostne pesmi prepisal tudi Avianove in Fedrove basni. Fedrovih je 32, ki sicer manjkajo v rokopisih. Prav to misli Norden, ko pravi: »Sehr oft gingen alte Handschriften durch die Apographa der Humanisten zugrunde, z. B. ein von Perotti benutzter reichhaltiger Phaedruscodex.«⁶ Njegova *Rudimenta grammatices*, ki jih bomo natančno opisali, pa sodijo med najboljše latinske slovnice, kar jih je izšlo v dobi humanizma.

Na začetku je pismo, ki ga piše Calphurnius Brixienis svojemu dobremu prijatelju Antoniju Moretiu Brixienis. Seveda je to fikcija in samo pohvalna kritika ter priporočilo dela:

Možje naše dobe se skrbno ukvarjajo z učenimi znanstvenimi študiji ter jih skušajo

Zadnja stran platnice inkunabule

izpopolniti, pri tem pa prav v zadnjem času pozabljajo na koristno vedo, katera, če smem tako reči, ostaja v ozadju, ne da bi se kdo zmenil zanjo. Doslej smo imeli le nekaj zasilnih začetnic in manjših del v tej še neraziskani panogi znanosti (sc. gramatiki — op. pis.) in še ta so učencem posredovala nezanesljivo in popačeno znanje. Zato skušajo učeni možje odstaniti to hibo s tem, da se zgledujejo po starih avtorjih slovnice. Prebral sem knjižico, primerno obsežen učbenik, ki ga je nedolgo tega sestavil Nicolaus Perottus, nadškof Sypontinski, zares sposoben pisec. Na kratko, kot želiš, ti bom povedal svoje mnenje o tem delu. Tako boš lahko čim prej izročil svojim... (tekst je pokvarjen), ti, ki si prav res izobražen mlad mož in navdušen za vse dobre novosti. S knjižico je torej takole: koristila bo ne samo tistim, ki so še pri začetkih, ampak tudi onim, ki že prodirajo v globine znanosti. Naj z nekaj besedami povem, kar mislim: govoriti uči i pravilno slovnico i latinsko. Ne vem, kako bodo odslaj sploh omembe vredni tisti, ki še naprej prebirajo neumno pesnitev nevednega Alexandra /sc. Alexandra de Villa Dei — op. pis.), v kateri je tako malo prave stare gramatike, ter druge podobne neumnosti. Take učenjakarje bodo cenili le redki, če sploh kateri, in to ne iz vrst izobražencev (Prevod latinskega teksta).

Uvodnemu pismu sledi naslov, iz katerega zvemo, da je knjiga posvečena sinu Perottovega najljubšega brata, nečaku Piru: NICOLAI PEROTTI AD PYRRHUM PERROTUM NEPOTEM EX FRATRE SUAVISSIMO RUDIMENTA GRAMMATICES.

Delo samo se začne z abecedo in običajnimi molitvenimi obrazci: Ave Maria, Pater noster, Symbolum. Preden preide na glasoslovje, pove avtor nekaj znanih pedagoških resnic (v mladosti se je treba učiti; otroka ne smemo preobremenjevati s študijem, sicer mu postane učenje odvratno; prvi pogoj uspeha v šoli je spomin, itd.) ter kratko definicijo gramatike (Quid est grammaticae? Est ars recte loquendi recteque scribendi scriptorum et poetarum lectionibus observata. — Kaj je gramatika? To je veda, ki uči pravilno govoriti in pravilno pisati, njene zakonitosti pa izpričujejo dela pesnikov in pisateljev).

V fonetičnem delu dokaj obširno razpravlja o Voces in Syllaba ter doda še kratki definiciji De dictione (o besedi) in De oratione (o stavku). Nato preide na Nomina in pododdelke De generibus nominum, De numero, De casu, De figura. Nekateri deli poglavja so nekoliko nepregledno sestavljeni, mešajo oblikoslovje z besedotvorjem, zato bi bilo preveč zamudno, če bi jih primerjali s sistematiko modernih slovnice. Med dolgo vrsto dolgočas-

nih pravil so, kot rekreacije, nekatere zanimive etimologije ali kaka posrečena trditev. Na primer: Unde dicitur casus? A cadendo; qui quasi a recto cadere videatur. Unde rectus improprie dicitur casus. (Znana etimologija besede casus (sklon): sorodna z glagolom cadere (padati), torej je to padec, bolje odpad od nominativa. Vsi skloni so smiselno upravičeni do termina casus, le nominativ si ga je privzel po analogiji.) Ali pa: Quot causis proferuntur deminutiva? Tribus: necessariae significationis, urbanitatis et adulationis gratia, ut... (Kdaj uporabljamo pomanjševalnice? V treh primerih: prvič, če to zahteva majhnost neke stvari, drugič zaradi vlnudnosti in tretjič pri prilizovanju, na primer...)

V naslednjih poglavjih izčrpno obdela deklinacije samostalnikov in glagolske oblike vseh konjugacij. Danes, ko je veda primerjalnega jezikoslovja nerazdružno povezana s študijem gramatike jezika, ko so zakonitosti glasoslovja, oblikoslovja in sintakse znanstveno raziskane in utemeljene, so prav interesantne na eni strani otroško preproste razlage, na drugi pa komplicirane razpredelnice. Mešano deklinacijo na primer, ki jo moderne šolske slovnice dele v štiri razrede, je Perottus razdrobil na 54 oddelkov, in še mu je ostala kopica izjem. Prav posrečeno se zdi modernemu bralcu komentiranje končnic v posameznih sklonih kot na primer: dativ plurala 3. deklinacije tvorimo tako, da v končnico gen. singulara -is vrinemo bu, ergo -ibus.

Sicer pa je oblika njegovega podajanja precej dolgočasna. Pravilo sledi pravilu in v tem enoličnem nizu je edina sprememba različno formuliranje različnih regula. Včasih našteva s povednimi stavki, drugič uvede vprašalnega, na primer: Per quam regulam..., tretjič uporabi imperativ: De regulam, Dic regulam, itd. Še nekaj stvari je, ki prijetno poživljajo monotonost. Večkrat si prizadeva poiskati ustrezno etimologijo nekaterim terminom oziroma ustrezajoči izraz v grščini. Če se mu ne posreči dovolj jasno razložiti pomen kake besede, si pomaga z italijanskim prevodom. Zabavne so nekatere razlage in primeri. Ko govori o imperativu, pove, da ga za prvo osebo ni, to pa zato, ... quia naturaliter nullus sibi imperat (... ker je jasno, da nihče ne ukazuje sam sebi). Pri infinitivu navede kot primer sijajno življenjsko resnico: Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter (Nič ni vredno, da veliko veš, če nihče ne ve, da toliko znaš).

Perottus je kot navdušen humanist sijajno poznal antično literaturo, in to njegovo znanje opazimo za vsakem koraku. Že v

začetnih poglavjih citira avtorje tako rekoč vseh panog rimske literature. Najdemo fragmente iz Plauta, Terenca, Katona, Scaevole, Lukreca, Seneke, Horaca, Ovida, Vergila, Cezarja, Salusta, Livija, Plinija, Svetona, Gelija, Cicerona, Quintilijana, Donata, Juvenala, Martiala, Lukana ter drugih. Včasih nam celo navaja citate iz antičnega slovstva ne kot primer, ki naj potrdi pravilo, ampak kot primer izjeme. Kako temeljito se je seznanil s teksti, nam pričajo tudi mesta, kjer pri razlagi nekaterih pomenskih fines zaradi lažjega razumevanja oriše celo situacijo. Često mu je to ali ono delo tako znano, da sploh pozabi omeniti, od kod je odlomek, na primer: Tityre tu patulae recubat sub tegmine fagi... (Začetek Vergilove prve ekloge). Prav pri pesnikih večkrat opravičuje slovnične neskladnosti s pesniško licenco: licet poetae aliquando... causa metri. Omenili smo že, da je Perottus živahno polemiziral z učnimi možmi svoje dobe, zato je dobro poznal mnenja drugih. Pri tem ali onem gramatikalnem problemu večkrat opozori, da so še druge teorije, toda... nos contrarium censemus (...jaz se s tem ne strinjam). Natančno je ločil cerkveno latinščino od jezika starega Rima. Večkrat opozori, da ...ego morem nostrae religionis sequens dicere soleo. Na drugem mestu zopet našteva nekatere glagole, ki jih teologi uporabljajo v drugačnih zvezah in z drugačnim pomenom kot *scriptores*.

Na koncu vsakega poglavja oziroma vsebinsko zaključene enote doda nekakšen povzetek, *De modo examinandi*. Če nosi Perottovo delo drugače izrazit pečat humanizma, pa glede izpraševanja v šoli očitno ni postavljaj kakih naprednih zahtev. Vprašanja so formulirana tako, da učenec ne samo more, ampak je naravnost prisiljen dobesedno ponoviti to ali ono pravilo. Največkrat zahteva celo zaporedno številko posameznih regula.

Omenili smo že, da se je v srednjem veku močno skrčilo področje, ki ga je zajemal pouk gramatike v antiki. Ta panoga trivija se je ukvarjala samo še z učenjem latinskega jezika in študijem govorniških figur, katere so rabili pri branju svetega pisma. Ko so humanisti prebirali literaturo starega veka, so morali prav tako, če ne še bolj natančno poznati vse možnosti bleščečega izražanja v tropih in figurah, da so lahko tudi stilistično interpretirali tekste. Zato doda Perottus svoji slovnici še izčrpni poglavji *De figuris* in *De tropo*.

Zadnje poglavje, toda najdaljše, saj obsega približno tretjino knjige, govori *De com-*

ponendis epistolis (o sestavljanju pisem). Kakor gramatika so tudi ostale komponente trivija in kvadrivija spreminjale svoj obseg in značaj oziroma prehajale druga v drugo. Enako se je godilo retoriki. Iz atenske skupščine in rimskega senata se je že v začetnih stoletjih našega štetja umaknila v retorske šole, kjer je življenjsko napete situacije nadomestila fikcija. Te jalove institucije so seveda kmalu zamrle in retorika ni bila več znanost o umetnosti govornišva, posredovala je samo še *ars dictandi*, to je, učila je pravilno sestavljati in pisati pisma ter listine. S tem pa je zašla v domeno gramatike.

De epistolis je najbolj zanimivo poglavje Perottove slovnice. Najprej nam pove, kako so pisma sploh nastala: *Quare inventae sunt epistolae? Ut eos, cum quibus sive propter absentiam, sive propter ruborem seu ob aliam quamvis causam loqui non licet, certiores facere possemus, si quid sit quod eos scire oporteat, sive nostra, sive illorum, sive aliorum causa.* (Zakaj so nastala pisma? Zato, da tiste, s katerimi ne moremo neposredno govoriti, bodisi da so odsotni, bodisi zaradi nekega sramu ali česar koli že obvestimo o stvari, ki jo morajo vedeti, pa naj se tiče nas ali njih ali nekoga drugega.) Nadaljuje z etimologijo besede *epistola*, potem pa na kratko nadaljuje z zgodovino epistolografije. V prvo skupino uvrsti fiktivna pisma filozofske, etične ali zgodovinske vsebine ter našteje najbolj znane predstavnike posameznih zvrsti vse od antične do krščanske literature. Nato diferencira privatna pisma, in sicer so to svetovalna, priporočilna, tolažilna, ljubezenska in podobna. Da bi bralci njegovih *Rudimenta* znali pravilno formulirati zasebno pismo poljubne vsebine, in se ne seznanili samo s teorijo epistolografije, poda praktičen primer. Nalogo rešuje dokaj zabavno, to opazimo že takoj na začetku, ko razlaga naslove v pismih. Če hoče Pyrrhus Perottus na primer pisati Nikolaju Perottu, se mora pismo začeti takole: *Pyrrhus Perottus Nicolaio Perotto salutem p. d.* Paziti mora, da napiše najprej svoje ime, potem šele ime naslovljenca; zlasti pa naj se izogiblje zveze *dominus Pyrrhus Perottus* (gospod...). *domino Nicolaio Perotto...* (gospodu...). To ni izražanje izobraženega sveta in sploh so šele pred kratkim začeli s to novotarijo. (Barbara est enim ea locutio et nuper inventa.) Natančno še razloži, kako naj začnemo uraden dopis in kako povsem privatno pismo ter opozarja, in to v precej dolgem razpravljanju, naj slog pisma prilagodimo njegovi vsebini. Potem pa nam kot primer napiše pismo, najbolj običajno zaseb-

no pismo. Navaja stavek za stavkom, ga pove najprej v italijanščini, nato pa z vprašanjem *Quomodo latine et eleganter dicimus?* (Kako bi povedali tole v elegantni latinščini?) prevede v latinščino. In prav ob teh primerih poseže na področje sintakse. Včasih prevaja na več načinov cele fraze, drugič le posamezne besede, opozarja na pomenske nianse v določenih zvezah oziroma pri določenih avtorjih, tolmači sestavljenke in razlaga sinonime. Na koncu naveže na datum v pismu izčrpno poglavje o datumu v latinščini sploh in o skladu krajevnih imen. Da bi dobili enoten vtis pisma, katerega stavke nam je do tu tako nadrobno komentiral, nam ga ponovi v celoti. Pisal naj bi ga on sam, Nicolaus Perottus, nadškof Si-pontinski, svojemu nečaku Pyrrhu Perottu. Perottovi biografski podatki se tako sijajno ujemajo z vsebino pisma, da sploh pozabimo na fikcijo:

Zelo sem se razveselil tvojega pisma. Vidim, da si zdrav, in da mene ne samo spoštuješ, ampak imaš zares rad. Tudi jaz, dragi moj Pir, te iskreno ljubim, nič manj kot sam sebe. Kadar te ni pri meni, sem kakor izgubljen. Če me ne bi zadrževale poklicne dolžnosti, bi prihitel na tvoje posestevce in sprehajala bi se med nasadi ter z zadovoljstvom opazovala drobnico na tvoji pristavi. Nabirala bi zelišča, trgala grozdje, obirala sadje, na trgatev bi šla in iz čebra pokušala mošt. Nobenega dela, ki ga je treba opraviti v tem času, se ne bi branil. Preostale ure bi porabila za prijetne igre. Ne bi tekala po polju, se podila za žogo, ali uganjala podobne športe, ki okrepe utrujeno in izčrpano telo. Ne, ampak hodil bi s teboj po gozdovih in gričkih in pašnikih in gajih in same Kamenice bi povabil z nama, samo da bi se ti zabaval. Nikogar ne bi bilo, ki bi naju očita-joče grajal, češ da sva razposajena; pa tudi če bi, saj sva sama, bi mu rekla. Toda ker jaz ne morem k tebi, naredi mi veselje in se vrni. Neprestano sem v skrbeh zate, če te ni tukaj, in bojim se, saj si še tako mlad, da ne rečem otrok. Neizmerno sem vesel, da se z dneva v dan bolj zanimáš za lepe znanstvene študije. Čestitam ti, obenem pa zahvaljujem Boga, ker te je obdaril s tolikšno nadarjenostjo. Prepričan sem, da ne boš hotel biti nevreden svojega očeta in deda, tako plemenitih in spoštovanih mož. Pri nas je zrak še kar zdrav. Trije meseci so že minili, odkar je zadnjega pobrala kuga. Skoraj vsi prebivalci so se vrnili v mesto. Marij, ki ga imam za teboj najrajši, je še vedno v Faleronu, vendar ga lahko jutri ali pojutrišnjem pričakujemo, kot mi je predvčerajšnjim po-

vedal njegov vzgojitelj. Svoje živali je že poslal domov. No, pa saj to ni nič važno. Bodi zdrav in pripravi se za odhod. Srečen dan, ko te bom spet objel in poljubil. Pozdravljen. V Viterbu, 29. oktobra 1468. (Prevod latinskega teksta.)

Delo zaključuje Peroratio (sklepna beseda), kjer avtor toplo priporoča nečaku Piru svoja Rudimenta grammatices:

Toda dovolj sem razpletal svoje delo, če ne že preveč. Čas je, da »zatrobimo na umik«. Nakazal sem ti, dragi moj Pir, kaj ti naj bo za zgled in kako posnemaj. Učitelji pa se morajo tebi zahvaliti, da so spoznali, katero pot naj uberejo pri pouku dečkov in mladeničev, kako naj učijo, kako naj izprašujejo in s čim naj začno. Sedaj pa samo še vestno upoštevaj moj nasvet in se po svojih najboljših močeh trudi za najboljše. Če boš tako delal, in upam da boš, utegneš kaj kmalu postati izobražen in spoštovan mož in to v veliko veselje svojim učiteljem. Zdravstvuj. (Prevod latinskega teksta.)

Sledi še kolofon: Nicolai Perotti Sypon-tini ad Pyrrhum Perottum Nepotem ex Fratre Suavissimum Rudimentorum Grammatices Finis.

*

Inkunabulo, ki smo jo pravkar opisali, hrani Slovenski šolski muzej v Ljubljani. Bibliografske podatke o njej je 10. marca 1964 določil Alfonz Gspan, znanstveni svetnik SAZU. Primerek je omenjen v Stillwellu P 275 (Stillwell, Margaret Bingham: Incunabula in American Libraries. A second census of Fifteenth-century books owned in the United States Mexico, and Canada. New York 1940) ter registriran v Reichlingu 668 (Reichling, Dietrich: Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum. Additiones et emendationes. 6. vol. & index. Monachii et Monasterii Guestphalorum 1905-14. Helioplanski ponatis: Milano 1953).

Po Reichlingu je knjiga izšla okrog 1488. leta, vendar ni v njej nobenih podatkov o imenu tiskarja ter kraju oziroma letu izida. Vezava je lepo ohranjena in sočasna, to pomeni, da je iz istega časa kot tisk sam. Platnice so kombinacija lesa in usnja, v katerega so vtisnjeni črtni ornament. Kovinski zaponi z napisom AVE pa sta ponarejeni.

Kdaj je bila knjiga, o kateri govorimo, natisnjena, vemo le približno. Kdaj pa je bilo delo napisano, lahko ugotovimo po podatkih v tekstu. Ko pride v pismu, ob katerem avtor tako natančno tolmači zakone latinskega jezika, do datuma, pravi, da bi se v latinščini glasil takole: Viterbii, quarto ca-

lendas novembris anno salutis Millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo. (V Viterbu, 29. oktobra 1468.) Na to naveže izčrpno razlago o kombinaciji s kalendami, idami, nonami ter kratko zgodovino koledarja. Potem pove, da so Grki šteli leta po olimpiadah, Rimljani po konzulih, nam pa je izhodiščna točka Kristusovo rojstvo, in od takrat teče sedaj leto 1468: Ita nos per annos qui annum salutis sequuntur distinguimus; a quo tempore agitur nunc annus millesimus quadringentesimus sexagesimus octavus. Zadnji podatek o nastanku dela je na koncu, ko je pismo napisano še enkrat v celoti: Datae Viterbii quarto calen. Novembris Anno Salutis MCCCCLVIII. Tudi tukaj bi pričakovali leto 1468. Zato je nedvomno tiskovna napaka, kajti letnica je označena z rimskimi številkami in ne napisana z besedami. Tako je pomota toliko laže nastala.

Perottova Rudimenta grammatices so bila kot dober učbenik tedanje dobe večkrat ponatisnjena v različnih krajih in pri različnih tiskarjih. To lahko sklepamo že iz primerkov, ki so bili, oziroma so še ohranjeni v Sloveniji — poleg inkunabule v Slovenskem šolskem muzeju — ter na Hrvaškem. Podatke za obe republiki povzemamo iz: Alfonz Gspan-Josip Badalić, Inkunabule v Sloveniji, Ljubljana 1957; Josip Badalić, Inkunabule u Narodnoj republici Hrvatskoj, Zagreb 1952.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani hrani Perottova Rudimenta grammatices, natisnjena leta 1478 v Milanu. Tiskarja sta bila Leonhard Pachel in Ulrich Scenzenzeler. Delo je prišlo v zbirko NUK iz stare stiške knjižnice. Vezano je v polusnje, hrbet je bel s črno nalepko in zlatim napisom. Tisk krase rdeče iniciale ter rdeče in rumene rubrikacije (Gspan-Badalić, št. 527). Tekst je enak kot v primerku v Slovenskem šolskem muzeju, manjka le uvodno pismo.

Po ohranjenem stškem katalogu, sestavljenem pred letom 1784, je bila v stškem samostanu izdaja Perottovih Rudimenta grammatices iz leta 1480, tiskana v Benetkah. Ta knjiga je danes izgubljena. (Gspan-Badalić, št. 810.)

Na Hrvaškem hrani en primerek Dominikanski samostan v Dubrovniku, in sicer iz leta 1478; natisnil ga je Gabriele Petri v Benetkah (Badalić, št. 857). Primerek v samostanu Franjevača Konventualaca v Šibeniku je iz leta 1492, toda knjiga je nepopolna in pokvarjena. (Badalić, št. 862.)

Perottova Rudimenta grammatices so bila, kot smo že omenili, priznan in cenjen učbe-

nik tedanje dobe, zato so ga nedvomno uporabljali tudi pri nas. Dokumentacije o tem seveda ni, toda po primerkih v stškem samostanu ter samostanih v Dubrovniku in Šibeniku lahko sklepamo, da so učitelji latinščine poučevali jezik prav po tem delu.

OPOMBE

1. Priscianus — Rimski gramatik v začetku VI. stol. Napisal je obsežno slovnico latinskega jezika Institutiones grammaticae. — 2. Vittorino Rambaldoni da Feltre (1378—1446), znan pedagog humanizma. V Mantovi je ustanovil šolo, ki se je imenovala Casa giocosa. V njej so vneto študirali antično literaturo, obenem pa so poučevali tudi matematiko, muziko in telovadbo. — 3. Johannes Bessarion (1403—1472), je bil med prvimi humanisti, ki so prenesli staro grško filozofijo in filologijo na zahod. Poleg visokih cerkvenih in diplomatskih služb, ki jih je opravljal, je prevajal tekste iz grške in latinske literature ter pisal polemike oziroma razprave, največ s filozofskimi temami. — 4. Poggio Bracciolini (1380—1459), humanist. Odkril je vrsto do tedaj neznanih tekstov latinskih avtorjev in oskrbel precej prevodov iz grške literature. V mojstrskem stilu je napisal Facetiae (zbirka zabavnih zgodbic), zgodovino Firenc v latinščini, ter številne polemike. — 5. Calderini Domizio — humanist, rojen okrog 1444, umrl 1478. Že kot mlad mož je opravljal visoke cerkvene službe v Rimu. Poleg tega se je ukvarjal s filozofijo, pravom, matematiko, pa tudi poezijo. Sestavil je komentarje k Vergilu, Properzu, Juvenalu, Martialu, prevedel je del Pausanija v latinščino. — 6. »Zaradi prepisovanja humanistov so se čisto stari rokopisi izgubili, tako na primer obsežen Fedrov kodeks, ki ga je uporabljal Perottus.« Eduard Norden, Die römische Literatur, Leipzig 1961, Quellen und Materialien, str. 152.

Literatura: Perottus Nicolaus: Rudimenta grammatices. — Italia sacra sive de Episcopis Italiae et insularum adiacentium. Tomus septimus. Auctore Ferdinando Ughello Florentino. Romae, MDCLIX. — Barth Paul: Die Geschichte der Erziehung, Leipzig, 1925. — Eckstein Fr. Aug.: Lateinischer und griechischer Unterricht, Leipzig, 1887. — Schmidt dr. Karl: Geschichte der Erziehung und des Unterrichts, Cöthen, 1871. — Ziegler dr. Theobald: Geschichte der Pädagogik, München, 1909. — Norden Eduard: Die römische Literatur, Leipzig, 1961. — Schanz Martin: Geschichte der römischen Literatur, München, 1913. — Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti. Roma, 1952. — Gspan Alfonz-Badalić Josip: Inkunabule v Sloveniji, Ljubljana, 1957. — Badalić Josip: Inkunabule u Narodnoj republici Hrvatskoj, Zagreb, MCMLII.